

15. Сафуанов Ф. С. Сравнительный анализ различных методов составления психологического портрета предполагаемого преступника / Ф. С. Сафуанов, Е. А. Назарова // Психология и право. – 2011. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2011/n3/46577.shtml>. – Заголовок с экрана.

16. Скибицкий К. В. Сведения о преступнике, получаемые в ходе осмотра места происшествия / К. В. Скибицкий // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1971. – Вып. 8. – С. 40–46.

17. Столяренко А. М. Психологические приемы в работе юриста : практическое пособие / А. М. Столяренко. – М. : Юрайт, 2000. – 288 с.

18. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология : учебник для юридических вузов / Ю. В. Чуфаровский. – М. : Юриспруденция, 2000. – 336 с.

19. Шепитько В. Ю. Проблемы использования специальных психологических знаний в следственной деятельности. Вибрані твори / Избранные труды / В. Ю. Шепитько. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2010. – С. 503–506.

20. Шепитько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці : проблеми використання типології та можливостей моделювання. Вибрані твори / Избранные труды / В. Ю. Шепитько. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2010. – С. 548–556.

УДК 343.13

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ

TRANSFORMATION OF PROSECUTION IN THE TRIAL

Гринюк В.О.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри правосуддя

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню проблеми трансформації обвинувачення в судовому розгляді. Сформульовано визначення поняття трансформації обвинувачення в судовому розгляді як результату кримінальної процесуальної діяльності прокурора у судовому розгляді, що полягає у зміні правової природи державного (публічного) обвинувачення на субсидіарне, конкуруюче, подвійне обвинувачення. Виділено специфічні підстави, умови здійснення та правові наслідки трансформації обвинувачення в судовому розгляді.

Ключові слова: прокурор, судовий розгляд, державне обвинувачення, трансформація обвинувачення, потерпілий.

Статья посвящена исследованию проблемы трансформации обвинения в судебном разбирательстве. Сформулировано определение понятия трансформации обвинения в судебном разбирательстве как результата уголовной процессуальной деятельности прокурора в судебном разбирательстве, который состоит в изменении правовой природы государственного (публичного) обвинения на субсидиарное, конкурирующее, двойное обвинение. Выделены специфические основания, условия осуществления и правовые последствия трансформации обвинения в судебном разбирательстве.

Ключевые слова: прокурор, судебное разбирательство, государственное обвинение, трансформация обвинения, потерпевший.

The article investigates the problem of transforming the prosecution in the trial. Formulated the definition of transformation of prosecution in the trial as a result of criminal procedural activity of the prosecutor in the trial, that is to change the legal nature of the state (public) prosecution in charge, competing, double charges. Competing charge, which is a separate type of prosecution in court criminal proceedings occurs when prosecutions prosecutor and victims in various parts as a result of changes Prosecutor charges.

Vicarious charge, which is a failure of the prosecutor to charge maintenance and support agreement victim's accusation is a form of private prosecution.

Double charge is characterized by its implementation both on a physical and on a legal entity (on the application of its measures to criminal law).

It is proved that the transformation of prosecution occurs when changing the charges by the prosecutor on the less hard for qualification or volume, the refusal of the prosecutor for the state prosecution with the consent of the victim support case in court at the start of proceedings against a legal person and characterized by specific grounds, conditions of implementation and legal consequences.

The grounds for prosecution transformation are: when changing charges – sufficient data inconsistencies qualifications or volume charges the facts of the criminal proceedings and the need to apply the law of Ukraine on criminal liability, which provides for liability for less serious criminal offenses or the reduction of the charge; failure of the prosecution – sufficient data charges against the accused is not confirmed; at the start of proceedings against a legal entity – sufficient data on the grounds for the application of criminal activities to the legal person.

Legislative authority is appropriate criminal procedural decision of the prosecutor.

The consequences of the transformation taking place for indictment activity and for the prosecution of other participants in criminal proceedings, not related to the defense.

Key words: prosecutor, trial, public prosecution, transformation of prosecution, victim.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) 2012 року передбачає повноваження прокурора щодо зміни обвинувачення, висування додаткового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення, початку провадження щодо юридичної особи. Аналіз цих повноважень дозволяє ставити питання про наявність трансформації обвинувачення у судовому розгляді, зокрема, коли мова йде про зміну обвинувачення прокурором на менш тяжке за кваліфікацією або обсягом, відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення в суді, під час початку провадження щодо юридичної особи.

Питання зміни обвинувачення прокурором та відмови прокурора від обвинувачення та їх наслідки докладно,

хоча і не вичерпно, досліджені на основі КПК України 2012 року такими науковцями, як М. В. Азарова, О. А. Банчук, І. В. Гловко, С. В. Давиденко, Т. О. Дунас, О. В. Єні, П. М. Каркач, О. М. Коваль, В. В. Колодчин, Р. О. Куйбіда, Л. М. Лобойко, М. В. Лотоцький, Т. В. Лукашкіна, С. М. Меркулов, С. І. Перепелиця, Д. О. Пилипенко, М. В. Руденко, Г. П. Серета, Г. І. Сисоенко, І. І. Скільський, М. І. Смирнов, І. А. Тітко, Н. О. Турман, В. П. Шибіко, О. Г. Яновська та ін., проте у систематизованому вигляді у контексті концепту трансформації обвинувачення, його підстав, умов та наслідків це питання не досліджувалося.

Метою статті є визначення поняття «трансформація обвинувачення у судовому розгляді», виділення підстав,

умов та наслідків трансформації обвинувачення в судовому розгляді.

Про трансформацію обвинувачення (у його процесуально-правовому значенні) логічно стверджувати, як видається, лише у тому випадку, коли внаслідок зміни обвинувачення, відмови від обвинувачення, початку кримінального провадження змінюється (трансформується) правова природа обвинувачення. Це має місце, зокрема, у ситуаціях зміни обвинувачення прокурором на менш тяжке за кваліфікацією або обсягом, відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення в суді, під час початку провадження щодо юридичної особи.

З метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення прокурор має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа (ч. 1 ст. 338 КПК України). У разі зміни обвинувачення на менш тяжке КПК України передбачає такі правила: якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі (ч. 3 ст. 338 КПК України). І хоча у цьому випадку КПК України прямо, на відміну від ч. 5 ст. 340 КПК України, не вказує на трансформацію обвинувачення, вона може мати місце, якщо потерпілий погодиться підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. Відповідно, виникає питання щодо правової природи такого обвинувачення. У літературі воно іменується співобвинуваченням [1, с. 103], поєднаним обвинуваченням [2, с. 346]. Як зазначає І. В. Гловюк, у даному випадку мова йде про особливий, новий вид обвинувачення, який має ознаки і публічного (у силу складів кримінальних правопорушень, за якими здійснюється провадження), і приватного обвинувачення (можливість відмови від подальшого підтримання, що повинно тягнути за собою неможливість подальшого розгляду обвинувачення у підтриманому потерпілим обсязі), яке можна поіменувати поєднаним обвинуваченням (у силу того, що воно тісно поєднано з одночасно підтримуваним обвинуваченням прокурором) [2, с. 346]. Із особливим характером обвинувачення, що обґрунтовується авторкою, слід погодитися повністю, проте, вважаємо, необхідно висловити аргументи на користь дещо іншого визначення його правової природи.

Так, у випадку зміни прокурором обвинувачення і згоди потерпілого на його підтримання у раніше пред'явленому обсязі має місце така ситуація: фактично існують два обвинувачення, одне з яких (менш тяжке або менше за обсягом) підтримує прокурор, а інше – потерпілий (в повному, раніше пред'явленому обсязі). Суд повинен вирішити питання про обґрунтованість обвинувачення, яке підтримується потерпілим, проте, у судовому рішенні може бути встановлена обґрунтованість обвинувачення лише у тій частині, у якій його підтримує прокурор; таким чином, ці обвинувачення, не співпадаючи за обсягом та/або правовою кваліфікацією, певним чином конкурують між собою, оскільки визнання обґрунтованості одного з них покаже хибність позиції прокурора (якщо буде визнано обґрунтованість підтриманого потерпілим обвинувачення, оскільки це свідчить про помилковість його зміни прокурором) або потерпілого (якщо буде визнано обґрунтованість підтриманого прокурором обвинувачення, оскільки це свідчить про помилковість наполягання на засудженні особи за раніше пред'явленим обвинуваченням). Відповідно, на нашу думку, в цьому випадку можна запропонувати таку назву, як конкуруюче обвинувачення, яке є само-

стійним видом обвинувачення у судовому кримінальному провадженні.

Більш явною є трансформація обвинувачення у випадку, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, а потерпілий погоджується підтримувати обвинувачення: так, кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення, а потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду (ч.ч. 4, 5 ст. 340 КПК України). Зміна правової природи обвинувачення, виходячи з нормативних приписів, є безспірною. Проте виникає питання щодо правової природи обвинувачення, яке підтримується потерпілим, з позицій кримінальної процесуальної доктрини. Відмітимо, що у більшості випадків воно характеризується як «субсидіарне» [2, с. 347; 3, с. 180; 4, с. 62] (хоча є і найменування «публічно-приватне обвинувачення» [5, с. 143]), проте у літературі висловлені суперечливі думки щодо його самостійного характеру або віднесення до іншого виду обвинувачення [2, с. 347; 3, с. 180; 4, с. 62; 6; 7, с. 238-239]. Безсумнівним є те, що субсидіарне обвинувачення не є різновидом державного обвинувачення. Субсидіарне обвинувачення характеризується такими ознаками, спільними з приватним обвинуваченням: ініціація з боку потерпілого; вплив волевиявлення потерпілого на закінчення кримінального провадження; підтримання обвинувачення потерпілим; відповідно, його слід визнати різновидом (формою) приватного обвинувачення.

Достатньо складним у силу нормативної новизни цього повноваження прокурора є вирішення питання про трансформацію обвинувачення при початку провадження щодо юридичної особи. Відмітимо, що у разі встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи, прокурор після виконання вимог ст. 341 КПК України має право звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про початок провадження щодо юридичної особи (ч. 1 ст. 339 КПК України). Може виникнути питання про правомірність віднесення цієї ситуації до трансформації обвинувачення, оскільки, поперше, термін «обвинувачення» щодо юридичної особи у КПК України не вживається, по-друге, обвинувачення не видозмінюється, а починається. Щодо першого питання, то слід підтримати визначену у літературі правову природу провадження, яке здійснюється щодо юридичної особи, як здійснення кримінального переслідування [8, с. 7], і визнати обвинувальний характер діяльності прокурора щодо юридичної особи; це дозволяє розглядати початок провадження щодо юридичної особи у контексті висунення обвинувачення. Щодо другого питання, то обвинувачення щодо юридичної особи, дійсно, не видозмінюється, а починається; проте, враховуючи, що підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах 1 і 2 ст. 3683, частинах 1 і 2 ст. 3684, статтях 369 і 3692 КК України; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах 1 і 2 ст. 3683, частинах 1 і 2 ст. 3684, статтях 369 і 3692 КК України; 3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258-2585 КК України; 4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами 2-4 ст. 1591, статтями 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, а відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися

заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами 1 і 2 ст. 3683, частинами 1 і 2 ст. 3684, статтями 369, 3692, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258-2585 КК України (ч. 8 ст. 214 КПК України), то логічним є висновок, що трансформується обвинувачення щодо фізичної особи, яке стає ускладненим у силу інкримінування особі кримінально-караних дій від імені та в інтересах або від імені юридичної особи, можливості застосування додаткових заходів кримінально-правового характеру, доказування підстав їх застосування. Це обвинувачення пропонуємо поіменувати подвійним у силу його здійснення одночасно і щодо фізичної, і щодо юридичної особи.

Можна виділити фактичні та юридичні підстави, умови та наслідки трансформації обвинувачення у судовому розгляді.

Фактичним підставами трансформації обвинувачення є: при зміні обвинувачення, враховуючи, що мета зміни обвинувачення – це досягнення відповідності обвинувачення, що інкримінується особі фактичним обставинам кримінального правопорушення, які встановлені під час судового розгляду [9, с. 139], – наявність достатніх даних щодо невідповідності кваліфікації або обсягу обвинувачення фактичним обставинам кримінального провадження та необхідності застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення; при відмові від обвинувачення – наявність достатніх даних, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується; при початку провадження щодо юридичної особи – наявність достатніх даних щодо підстав застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи. Юридичними підставами є відповідні кримінальні процесуальні рішення прокурора, відповідно: при зміні обвинувачення – змінений обвинувальний акт; при відмові від обвинувачення – постанова; при початку провадження щодо юридичної особи – клопотання. Стаття 341 КПК України вимагає погодження зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду з прокурором вищого рівня (крім

випадку, коли обвинувачення підтримується Генеральним прокурором України); і хоча, на нашу думку, погодження цих рішень з прокурором вищого рівня є зайвим, оскільки прокурор, який підтримує державне обвинувачення, на підставі внутрішнього переконання самостійно повинен приймати такі рішення, натепер, враховуючи вимоги ст. 341 КПК України, юридичними підставами трансформації обвинувачення є обвинувальний акт, постанова, клопотання, погоджені з прокурором вищого рівня.

Наслідки трансформації мають місце, по-перше, для обвинувальної діяльності; по-друге, для діяльності інших учасників кримінального провадження, які не відносяться до сторони захисту. У контексті обвинувальної діяльності зазначені наслідки є такими: при зміні обвинувачення – підтримання обвинувачення прокурором та потерпілим у відповідних частинах; при початку провадження щодо юридичної особи – здійснення прокурором обвинувальної діяльності щодо фізичної та юридичної особи. При відмові від обвинувачення прокурор не може залишатись державним обвинувачем. Однак, чинне законодавство не дає відповіді на питання, чи повинен прокурор брати участь у судовому розгляді у справах приватного обвинувачення. Прокурор продовжує здійснювати функцію забезпечення прав інших учасників судового провадження, якщо потерпілий не погоджується з думкою прокурора та самостійно продовжує підтримувати обвинувачення, оскільки він наділений правом оскарження судового рішення, незалежно від відмови від обвинувачення. У випадку ухвалення обвинувального вироку при відмові прокурора від обвинувачення, прокурор повинен оскаржити даний вирок в апеляційній чи касаційній інстанції. У результаті відмови прокурора від державного обвинувачення зазнає змін правовий статус потерпілого, оскільки він стає самостійним суб'єктом приватного обвинувачення і здійснює підтримання субсидіарного приватного обвинувачення у судовому розгляді.

Відповідно, трансформація обвинувачення – це результат кримінальної процесуальної діяльності прокурора у судовому розгляді, що полягає у зміні правової природи державного (публічного) обвинувачення на субсидіарне, конкуруюче, подвійне обвинувачення. Вона має місце при зміні обвинувачення прокурором на менш тяжке за кваліфікацією або обсягом, за відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення в суді, при початку провадження щодо юридичної особи, та характеризується специфічними підставами, умовами здійснення та правовими наслідками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дерев'янкін С. Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві : монографія / С. Л. Дерев'янкін. – Одеса, 2008. – 174 с.
2. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції : теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія / І. В. Гловюк. – Одеса : Юридична література, 2015. – 712 с.
3. Давиденко С. В. Особливості процесуального положення потерпілого при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді / С. В. Давиденко // Право і суспільство. – 2014. – № 6.1. – С. 176–182.
4. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення : Дис. ... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.09 / С. І. Перепелиця. – Харків, 2014. – 201 с.
5. Пилипенко Д. О. Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України : Дис. ... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.09 / Д. О. Пилипенко. – Донецьк, 2014. – 207 с.
6. Познышев С. В. Элементарный учебник русского уголовного процесса / С. В. Познышев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://allpravo.ru/library/doc1897p0/instrum3553/print3597.html>
7. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство : Пособие к лекциям / Н. Н. Розин. – 2-е изд., изменен. и доп. – С.-Петербург : Юридический книжный склад «Право», 1914. – 547 с.
8. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції : теоретико-методологічні засади і практика реалізації : автореферат дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук за спец. : 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / І. В. Гловюк. – Одеса, 2016. – 40 с.
9. Меркулов С. М. Обвинувачення у кримінальному судочинстві України в контексті європейських стандартів : Дис. ... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.09 / С. М. Меркулов. – Донецьк, 2014. – 199 с.